

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lilla Fasching

Mitologije meje med Rabo in Muro

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Lilla Fasching

Mentor: Red. prof. dr. Aleš Debeljak

Mitologije meje med Rabo in Muro

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Mitologije meje med Rabo in Muro

Državna meja med Slovenijo in Madžarsko se je izoblikovala v 20. stoletju. Zaradi nje so se oblikovale tudi druge simbolične meje, ki so se zasidrale v vsakdanjem življenju in mišljenju obmejnih prebivalcev. Državna meja med Slovenijo in Madžarsko je s svojo dolgoletno zaprtostjo in neprehodnostjo močno zatrla slovensko identiteto porabskih Slovencev. V nalogi bom preučevala procese ločevanja in združevanja med manjšinsko skupnostjo in matičnim narodom. Mejna črta je vplivala in še vedno vpliva na življenje porabskih Slovencev. Pripadnikom starejše generacije, še posebej tistim, ki so živeli v obdobju železne zavese, meja predstavlja ločenost. Mlajša generacija razsežnosti, ki jih prinaša obmejno življenje, doživlja drugače kot starejša generacija, kajti železne zavese ni več. Mladim meja predstavlja zgolj fizično mejo, starejšim pa nekaj, kar bo ostalo za vedno prisotno tudi v zavesti. V besedilu prikažem, kakšen je pomen te državne meje, kako je vplivala na način življenja porabskih Slovencev. S pomočjo sekundarnih virov skušam odkriti razloge za to, zakaj se porabski Slovenci manifestirajo kot Slovenci veliko manj izrazito kot, na primer, ostali zamejski Slovenci.

Ključne besede: mit in mitologija, meja, narod, pripadnost, Slovensko Porabje

Mythology of the border between the Raba and Mura rivers

The state border between Slovenia and Hungary was formed in the 20th century. Because of it, new symbolic borders were formed, which were anchored in everyday life and in the thinking of the border-area residents. The state border between Slovenia and Hungary suppressed the identity of Hungarian Slovenes (also known as Rába Slovenes), because it was closed in impassable for a many years. In this graduation thesis we will study the processes of separation and unification of the ethnic minority with the Slovene nation. The state border line was having and still has an effect on the life of Rába Slovenes. The border evokes the thought of separation - this is especially true for the elderly generation that lived during the time of the iron curtain. However, the younger generation didn't experience the peculiar life near the border to the same extend, since the iron curtain doesn't exist anymore. The border is only a physical border for the young, but it will stay in the consciousness of the older people forever. In the text we will show the meaning of this international border and how it affected the life of Rába Slovenes. With the help of secondary sources we tried to find out why the Rába Slovenes don't manifest as distinctive as Slovenians as, for instance, Slovenian minorities in other countries.

Key words: myth and mythology, border, nation, membership of a nation, Slovenian Raba

Kazalo

1 Predgovor	5
1.2 Namen dela in metodologija	5
2 Teoretski del	7
2.1 Meja	7
2.2 Narod, pripadnost, država	9
2.2.1 Kaj je narod?	9
2.2.2 Nacionalna identiteta	10
2.2.3 Etnija in etnična identiteta	10
2.2.4 Narod in narodna identiteta	12
3 Mit in mitologija	14
3.1 Nacionalni miti	16
4 Študija primera	18
4.1 Slovenci na Madžarskem	18
4.1.1 Slovensko Porabje – geografski podatki	18
4.1.2 Zgodovina	18
4.1.3 Madžarizacija	20
4.1.4 Po 1. svetovni vojni	21
5 Narodnostna slika	23
5.1 Narodnostna organiziranost	23
5.1.1 Narodnostno šolstvo	23
5.1.2 Porabsko narečje	24
6 Neprehodnost slovensko-madžarske meje	26
6.1 Življenje za železno zaveso	26
6.2 Železna zavesa končno pade	27
7 Zaključek	29
LITERATURA	31

1 Predgovor

»Živeti ob meji oziroma z mejo je svojevrsten notranji kontrapunkt življenja: vsekakor je predvsem usoda obrobja, pogosto celo njegovega skrajnega roba, je lahko svarilna bodeča žica, neprehoden 'berlinski' zid, prav tako pa tudi stičišče dveh svetov, dveh kultur, dveh civilizacij, ploden preplet dveh drugačnosti« (Zlobec 2004,5).

Državne meje so že od nekdaj predstavljale večje ali manjše ovire za vse oblike medsebojnega sodelovanja ljudi na različnih straneh meja. Ovire so še toliko bolj moteče, kadar se na različnih straneh meje znajdejo pripadniki istega naroda, ki govorijo enak jezik. Jezik, ki ni le način sporazumevanja, temveč ima tudi izjemno velik narodotvorni in simbolni pomen. In prav tega so se ves čas zelo dobro zavedali tisti, katerih interes je bil oslabiti moč in pomen manjšin (Slavinec 2004, 3). Prebivalci obmejnega območja so lahko čutili na lastni koži, kakšno škodo lahko naredi meja, ko se začrta, ne glede na to, kje potekajo etnične meje. Ko razdruži nekaj, kar spada skupaj. Od gospodarske škode, ki jo povzročajo take meje, je še večja duševna škoda, ki jo povzročajo ljudem ob meji. Kajti postavitve fizičnih meja lahko »zgradi« meje v glavah in dušah (Ružič 2009,1).

Podobno je bilo tudi v primeru slovensko-madžarske meje, kjer politični voditelji pri svoji odločitvah že daljnega leta 1920 niso upoštevali ljudi, ki so živeli ob meji. Pa vendar so ravno porabski Slovenci najbolj občutili rezultate pogajanj za novo nastajajočo mejo med Kraljevino SHS in Madžarsko. Naenkrat so se znašli v madžarski državi med ljudmi, ki so jih dojemali po narodnosti kot »drugačne«. Kljub fizični meji so se porabski Slovenci vse do konca druge svetovne vojne močno identificirali s Prekmurjem oziroma s Slovenci na drugi strani meje, državne meje pa dejansko niso dojemali na simbolni ravni.

1.2 Namen dela in metodologija

Cilj naloge je ugotoviti, kako je državna meja, ne glede na svojo vsakokratno lego, vplivala na način življenja porabskih Slovencev. Pri tem bom preučevala procese ločevanja in združevanja med manjšinsko skupnostjo in matičnim narodom.

Glede na pravkar predstavljeno problematiko predlagam naslednja hipotezo in raziskovalni vprašanji:

- Državna meja, ki v dolgotrajnem procesu razcepi etnično skupnost, postane podlaga za različne kolektivne imaginarije iste etnične skupnosti.
- Kaj je pomenila državna meja tistim, ki so živeli v obdobju železne zaves, in kaj pomeni mlajši generaciji?
- Ali lahko govorimo samo o teritorialnem omejevanju ali pa meje obstajajo tudi v glavah ljudi?

Uporabljena metodologija se v diplomskem delu opira na socialno-, zgodovinsko-, in kulturno-antropološko metodo. Naloga je razdeljena na dva dela: teoretični del in študijo primera. Vsak del se nato deli še dalje na dva dela: prvi del teoretičnega dela zadeva mejo in narod, drugi mitologije. V študiji primera se ukvarjam s Porabjem nekoč, v zadnjem delu pa z njegovo sedanostjo in prihodnostjo.

2 Teoretski del

2.1 Meja

Beseda »meja« ima več pomenov. V SSKJ najdemo kar nekaj definicij, ki zadevajo to besedo. Tako je npr. državna meja definirana kot »črta, ki ločuje, razmejuje države ali ozemlja, črta, ki ločuje, razmejuje zemljišča, parcele« (SSKJ 1975, 734).. Na meje lahko gledamo z različnih vidikov: političnega, pravnega, vojaškega, geodetskega, geografskega, etničnega, zgodovinskega, emocionalnega itd. Vidik gledanja se izoblikuje glede na naše potrebe in namen. Meje lahko razdelimo tudi na naravne in umetne. O naravnih mejah govorimo tedaj, kadar izkoriščajo naravne značilnosti, umetne pa so posledica človekovega poseganja v naravo, na območja, kjer ni izrazitih naravnih mej (Celar 2002, 198).

Kadar je meja črta, ki jo je umetno načrtal človek, govorimo o fizični meji. Table, uniformirani uslužbenci nas opozarjajo, da je tukaj konec naše fizične in psihične sprehajalne poti. Tu se začnejo nova pravila pravnega in političnega življenja, novi jezik, in moramo pokazati potni list, če hočemo prestopiti mejo (Klopčič 2000, 31). Tudi funkcije meje so različne. Ima dvojno funkcijo, in sicer teritorialno omejevanje oziroma zunanje določanje suverenosti ozemlja, ter obrambno funkcijo.

Meja lahko opravlja ločevalno ali povezovalno vlogo. Ločevalno, kadar je za nek državni sistem zgolj izraz njegove suverenosti in obrambe pred zunanjimi vplivi. Povezovalno vlogo pa opravlja, kadar postane prag, preko katerega se usmerjajo tokovi in izmenjave med sosednjimi sistemi (Štrukelj 1994, 3).

Državna meja med Slovenijo in Madžarsko se je izoblikovala v 20. stoletju. Zaradi nje so se oblikovale tudi druge simbolične meje, ki so se zasedrale v vsakdanjem življenju in mišljenju obmejnih prebivalcev. Slovenci na madžarski strani meje so bili še posebej izpostavljeni vplivom fizične državne meje. Kakšen je pomen te državne meje, kakšne predstave imajo o meji obmejni prebivalci na obeh straneh meje in kako je vplivala na življenje porabskih Slovencev? Kot predstavnica mlajše generacije lahko odvrnem, da mlajši nismo občutili razsežnosti, ki jih prinaša življenje ob meji, kot jih je čutila starejša generacija.

V preteklosti je bila meja med Slovenijo in Madžarsko vselej bolj zaprta kot odprta. Odprtost in zaprtost sta pomembna elementa, ki lahko vplivata na vsakdanji način življenja posameznika. Prav element odprtosti omogoča prehajanje kulturnih dobrin in medsebojno bogatenje. Skupno načrtovanje in vlaganje na obeh straneh meje lahko pripomore k zmanjševanju razlik in k utrditvi dobrih meddržavnih odnosov. »Posledica tega je medsebojno spoštovanje prebivalcev držav na stičiščih meja, večja povezanost in sodelovanje in s tem bogatenje vsakršnega življenja brez poudarjanja posameznih interesov in togih črt meja« (Klopčič 2000, 31).

Državna meja med Slovenijo in Madžarsko je s svojo dolgoletno zaprtostjo in neprehodnostjo močno zatrla slovensko identiteto porabskih Slovencev. S pomočjo sekundarnih virov sem želela odkriti razloge za to, zakaj se porabski Slovenci manifestirajo kot Slovenci veliko manj izrazito kot, na primer, ostali zamejski Slovenci. Poskusila sem ugotoviti posledice te dolgoletne zaprtosti, ki trajajo in se prenašajo iz generacije v generacijo. Današnja državna meja z Madžarsko je v očeh mladih zgolj fizična meja. Starejšim, ki so razvoj in spremembe meje doživljali kot del lastnega vsakdana, pa ta meja pomeni veliko več. Je odraz njihove boleče preteklosti, ločenosti in nemoči. Z vstopom Slovenije in Madžarske v Evropsko unijo je njuna medsebojna državna meja sicer odstranjena, toda mnogi obmejni prebivalci jo še vedno doživljajo kot prisotno. Ohranjajo jo kot spomin, globoko zasidran v njihovi podzavesti. Zanje meja ostaja prisotna in živa. Postala je simbolična meja, ki se je močno zakoreninila, nova meja – meja v zavesti porabskih Slovencev.

Izginotje meja na območju, ki je bilo tragično zaznamovano z dvema svetovnjima vojnama in železno zaveso, ima velik zgodovinski pomen. Kako pa dojemajo in doživljajo novo situacijo, sad skupnega članstva v Evropski uniji, madžarski in slovenski državljani, ki so se rodili in nato živeli z mejo v srcu? To je vprašanje, na katerega želim najti odgovor v svojem diplomskem delu.

Tako kot identiteta predstavlja manifestacijo posameznikovega jaza, tako narodna identiteta predstavlja manifestacijo posameznega naroda. Delovanje slednjega in njegovo odzivanje na različne situacije je nedvomno pomembno zaznamovano z narodno identiteto. Ob tem pa ne gre pozabiti, da narodna identiteta ni statična, je živ pojem, ki se skozi leta spreminja in preoblikuje. Prav ta njena značilnost, namreč da se spreminja skozi čas, je to, kar predstavlja

rdečo nit tega diplomskega dela – natančneje, primerjala bom, kako se identiteta porabskih Slovencev v današnjem globaliziranem svetu spreminja v primerjavi s preteklostjo.

2.2 Narod, pripadnost, država

2.2.1 Kaj je narod?

Ameriški politolog Benedict Anderson povezuje pojav narodov z zatonom religioznega mišljenja. »Treba je bilo torej poiskati posvetni način za transformiranje usodnosti v kontinuiteto in slučaja v smisel« (Anderson 1998, 19). Tako od konca 18. stoletja nacionalizem postane prevladujoča doktrina. Da bi utemeljili svoj nastanek, so novonastali narodi najprej potrebovali svojo zgodovino. To nalogo je opravila inteligenca.

»...s pomočjo inteligenca so poustvarili in predelali svojo lastno preteklost, s čimer so med člani skupnosti vzpostavili minimum solidarnosti, ter jim tako omogočili, da so kljub novoveškim asimilacijskim tokovom ohranili razločevalne poteze. S tem so določene skupnosti postavili v prostor in čas: s pomočjo poetičnih svetov, ki jih je z neizmerno ljubeznijo ustvarjala inteligenca, in s konstruiranjem minulih zlatih dob so se elite in njihovo poslušalstvo potapljali daleč nazaj v preteklost, k tistim etničnim temeljem, za katere so sebe in tudi druge uspele prepričati, da so 'njihovi lastni'. To je hkrati zagotovilo 'zemljevide' in 'moralna načela' novoveških narodov« (Smith 1991, 51-52).

Narodna zavest je torej globoko povezana z zgodovino, kajti slednja ji omogoči potrebno osmišljanje. Anderson (1998, 11) obravnava zavest narodnosti kot najbolj univerzalno veljavno vrednoto današnjega političnega življenja, kajti tudi »stare narode« velikokrat izzovejo nacionalizmi s svojimi sanjami o tem, kako bodo nekoč še večji, še močnejši. A še tako resnično občuten nacionalizem zadene ob tri velike paradokse. Prvi se odkrije, ko primerjamo starodavnost narodov, ki jo zagovarjajo nacionalisti, z objektivno sodobnostjo, ki jo pojavu narodov pripisujejo zgodovinarji. Drugega razkriva zahteva, da vsakemu posamezniku pripada določena narodnost (prejme jo ob rojstvu in ne more brez nje). In še tretji paradoks, ki se kaže v razkoraku med politično močjo, ki jo imajo nacionalizmi, ter filozofsko plehkostjo, ki jo kažejo.

Anderson (1998, 14) predlaga naslednjo definicijo naroda: »Narod je zamišljena politična skupnost, zamišljen je hkrati kot notranje omejen in kot suveren. Vsi predstavniki naroda se namreč nikoli ne srečajo, niti ne izvejo drug za drugega, vendar pa vsakdo med njimi nosi predstavo o povezanosti v skupnost.«

Nekoliko drugače o narodu oziroma etničnosti razmišlja profesor sociologije in antropologije Pierre L. van den Berghe (1991, 92), ki je enako kot ostali primordialisti (prvobitneži) prepričan, da so etnična in rasna čustva podaljšek sorodstvenih: »Etnične meje so ustvarjane socialno s pomočjo preferenčne endogamije in fizično s teritorialnostjo.« Med pripadniki naroda oziroma etnije naj bi bila globoko zakoreninjena povezanost pogosto označena kot prvobitna. Tako kot je jasna povezanost znotraj skupine, tako je jasno tudi razločevanje od drugih.

2.2.2 Nacionalna identiteta

To poglavje je posvečeno podrobnejši razčlenitvi vprašanja identitete, ter znotraj nje razčlenitvi fenomena nacionalne identitete. Ne glede na to, o kateri vrsti identitete govorimo, je identiteta temelj, ki determinira tako vedenje posameznika kot tudi države oziroma določene nadnacionalne tvorbe v danih okoliščinah.

Beseda identiteta izhaja iz latinske besede »*idem*«, kar pomeni »*isti*«. Z razvojem jezika je nastala tudi beseda »*identicus*«, kar bi lahko prevedli kot »*istoveten, eden in isti*«. Beseda identiteta pomeni torej istovetnost, poistovetenje človeka. Je nekaj aktivnega, vedno mora biti ustvarjena, zasnovana, nikoli ni končna ali dokončana (Ule 2000, 3). Južnič (1993, 101) osebno identiteto razdeli na dva dela, in sicer na avtoidentifikacijo (to je identiteta, ki si jo pripiše posameznik sam) ter identifikacijo (identiteto, ki jo posamezniku pripiše družba).

2.2.3 Etnija in etnična identiteta

Z etnično identiteto so povezane številne druge skupinske identitete, kot sta plemenska ali klanska, tudi narodna in nacionalna. Etničnost je tista vrsta identitete, ki je posamezniku dodeljena z rojstvom v določeni etnični skupini ali skupnosti. Po Južniču (1993, 268) pojem

vsebuje štiri kontinuitete, in sicer bivalno oziroma teritorialno, biološko oziroma genetično, jezikovno ter politično, in sicer na tak način, da je vsaka človeška skupnost na nek način politično organizirana, ne more se pa vsaka etnija politično izraziti kot politično samostojna, kar je pogosto razlog konfliktnih situacij.

Smith (1986, 22-30) v svoji analizi etnije prikaže več njenih dimenzij. Prva determinanta etnije je poimenovanje. Kolektivno ime je širom sveta znak in emblem etničnih skupin, zaradi katerega se razlikujejo od drugih in znotraj katerega oblikujejo svoje bistvo. Ime je tisto, ki v pripadnikih etnije zbudi posebna čustva in spomine. Naslednja determinanta so skupni miti o preteklosti. Le-ti zadostijo odgovoru na vprašanje: »Zakaj smo vsi enaki, zakaj pripadamo isti skupnosti?« Odgovor se glasi, da zato, ker izhajamo iz istega kraja, iz istega točno določenega zgodovinskega trenutka in imamo iste prednike. V skupno preteklost spadajo tudi zgodovinski miti, ki imajo ekspresivno in močno mobilizacijsko funkcijo. Poznamo več vrst mitov: prostorske, migracijske, o izvorih naroda, o obdobjih zlate dobe, izgnanstva, uničenja in ponovnega vstajenja (Velikonja 1996). Vse te različne mite so mnogo kasneje nacionalistični intelektualci moderne dobe združili v celovito pripoved o izvoru etnije, kasneje naroda. Tej zgodovinski resnici je bil pogosto dodan še kakšen fantazijski element ali polresnica, da se je zadostilo za etnijo ugodnemu razpletu okoliščin, v katerih se je znašla. Podobno funkcijo ima skupna preteklost, ki združuje generacije in podaja okvir za prihodnje delovanje. Četrta determinanta etnije je skupna kultura. Pripadniki etnije so si enaki v tistih kulturnih značilnosti, ki jih razlikujejo od nepripadnikov le-te. Najznačilnejši kulturni lastnosti etnije sta jezik in religija, določajo pa jo še skupne navade in običaji, institucije, zakoni, folklor, arhitektura, oblačenje, prehrana, glasba in umetnost. Etnija je vselej povezana tudi z določenim teritorijem, bodisi da na njem živi bodisi da teritorij predstavlja le spomin. Teritorij zagotavlja nek simboličen geografski center, sveto zemljo, domovino, kamor se lahko pripadniki vedno vrnejo, kljub morebitni trenutni razpršenosti. Kot zadnjo determinanto etnije je Smith navedel občutek za solidarnost. Ta je pomemben v trenutkih, ko je etnija ogrožena, saj pomaga premostiti razredne, strankarske in religijske razkole znotraj skupnosti. Na etnijo se gleda kot na potencialni narod.

2.2.4 Narod in narodna identiteta

Narod se od etnije razlikuje po tem, da so v njem že izpostavljene politične in ideološke razsežnosti ter občutek pripadnosti, zaradi česar ostaja etnija v relaciji z narodom splošnejša, kajti ideološka razčlenitev o enakosti, zgodovinski avtonomnosti in kontinuiteti še ne obstaja (Južnič 1993, 265).

Benedict Anderson (2003, 14) pravi, da je narod zamišljena politična skupnost – zamišljen je kot hkrati notranje omejen in kot suveren. To definicijo Anderson pojasni po delih, komponento *zamišljenosti* pa razloži z dejstvom, da celo pripadniki najmanjšega naroda nikoli ne spoznajo vseh sopripadnikov, niti zanje ne izvedo, pa kljub temu vsakdo med njimi ohranja predstavo o povezanosti v skupnost. Pravzaprav je zamišljena vsaka skupnost, ki je večja od prvotne vaške skupnosti in preraste neposreden človeški stik. Prav tako je narod v naših predstavah *omejen*, kajti tudi največji narodi imajo končne meje, za katerimi obstajajo drugi narodi, čeprav je res, da se meje tudi spreminjajo. In narod je tudi *suveren*, njegovi začetki segajo v čas razsvetljenstva, ko se je razbijala legitimnost božjega reda in hierarhija dinastičnega kraljestva. Nenazadnje si narod predstavljamo tudi kot *skupnost*, saj znotraj njega vlada horizontalno tovarištvo (prav tam, 15-16).

Antony Smith (1991, 14) je narod konkretnije opredelil kot določeno človeško populacijo, ki si medsebojno deli zgodovinsko ozemlje (domovino), ima skupne mite in zgodovinski spomin, skupno kulturo, skupno ekonomijo ter določa pravice in dolžnosti, ki za vse člane družbe veljajo v enaki meri. Definicijo je nadalje razdelal Pinterič (2003, 404), ki je kot karakteristike narodne identitete prepoznal zgodovinsko ozemlje, skupno religijo, mitologijo in ideologijo, skupno zgodovino, skupno kulturo, skupen jezik, ekonomsko celovitost, skupne politične institucije, skupno politiko do tretjih držav in skupne simbole.

Pri vseh zgornjih definicijah je potrebno poudariti, da v splošnem vrednote in princip, na katerih narodi temeljijo, same po sebi ne zadostijo oblikovanju naroda in njegove identitete. Pomembna faza v prepoznavanju posameznikov kot pripadnikov določenega naroda je interpretacija vrednot in principov, na katerih narod bazira, pri čemer je le-te potrebno izoblikovati in prevesti v jezik, razumljiv pripadnikom naroda.

Posamezniki premoremo tako individualne kot kolektivne identitete. Kolektivna identiteta je občutek pripadnosti določeni skupnosti oziroma kolektivni entiteti. V tem primeru se morajo

o občutku pripadnosti strinjati pripadniki določene entitete, vendar pa morajo te kriterije priznavati tudi »drugi«, vsi ostali, ki tej entiteti ne pripadajo (Žagar v Šabec 2006, 61). Posameznik je vedno član večih skupnosti, in ne samo ene, ter s tem nosilec večih identitet (Šabec 2006, 61). V primerih, kot je naš, pa zadeva ni tako enostavna. To so primeri, ko se določena skupnost natančno zaveda, komu pripada, kakšno identiteto ima, pa jo kljub temu ločijo od matične skupnosti, in začne pripadati neki drugi skupini. Čeprav njeni pripadniki še vedno čutijo pripadnost nekdanji matični skupnosti.

3 Mit in mitologija

Ljudje so od nekdanj osmišljevali in si razlagali svet, ki jih je obdajal, medtem ko so si na vprašanja, ki so si jih zastavljali o pojavih okrog sebe, o svojem človeškem izvoru in o svojem poslanstvu, v različnih družbah različno odgovarjali.

Ena od definicij mita pravi, da je mit sveta zgodba o nastanku oziroma poreklu neke skupnosti. Mit daje skupnosti legitimnost obstoja in delovanja. Je zgodba o tem, kakšen bi svet moral biti oziroma je včasih že bil. Mit je zgodba o najvišjem dobrem, je želeno, je hrepenenje po nedosegljivem. Ljudje skušajo z miti osmisliti svet okoli sebe, ga narediti razumljivejšega, dogajanju okoli sebe pa dati vrednost in pomen, ter tako najti svoje mesto v svetu. Mitologija razlaga svet na podlagi mitov. Ustvarja prehod iz kaosa v kozmos. Družba s pomočjo mitologije razlaga in utemeljuje ter opravičuje tako sedanje stanje kot tudi dogodke iz preteklosti in njihove posledice, pa tudi prihodnje cilje in usmeritve. Mitologija predstavlja miselni oklep, s katerim lahko družba razloži prav vse, in tako zagotavlja normalno življenje. Je urejen pogled na svet, ki temelji na nekaj nevprašljivih dogmah in v svoji težnji po harmoniji ponuja miselne usmeritve nadaljnjim generacijam. Vsaka človeška skupnost goji svojo mitologijo, ki je pomemben del njenega samopredstavljanja oziroma dojemanja sebe. Zato v mitskih zgodbah poleg estetskih značilnosti iščemo tudi funkcionalne vidike, ki odražajo delovanje družbe v določenem času. Objekti zunanjega sveta za človeka in njegova dejanja nimajo nobene resnične vrednosti, dokler je ne pridobijo z mitološko interpretacijo. Glede na to dobiva dramatičnost in čustvenost mitov svoj pravi pomen šele, ko stvari in odnosi v človekovem življenju predstavljajo varnost in zaupanje. Mitološko dojemanje zajema vsa področja človekovega življenja.

Pomen, ki ga miti dajejo različnim stvarim, pa se lahko v različnih obdobjih spreminja. Prav tako lahko miti, ki so nekoč pomembno vplivali na delovanje družbe, čez nekaj generacij izgubijo svojo pomembnost, nadomestijo pa jih novi miti, oziroma stari v novi preobleki, ki družbi v določenem trenutku še bolj pripomorejo pri razlagi sveta in dogajanja. (Barthes 1979, 264-265).

Znanstveniki so se dolgo spraševali, kaj je mit. Med prvimi so razne definicije predstavili antropologi, kot so Taylor, Frazer, Max Muller ter Herbert Spencer. Vsi naštetih so izhajali iz domneve, da je mit masa idej, predstav, verovanj in sodb. Tako je npr. Taylor mit opisal kot nekakšno »divjo filozofijo«, medtem ko je Spencer mit videl kot »bolezen jezika«. Naslednji

pomemben korak pri definiranju mita je naredil Sigmund Freud, ko je mit označil kot »kolektivne sanje človeštva«. Je pa mit prav gotovo ena najstarejših in največjih sil naše civilizacije. Zelo tesno je povezan s številnimi človeškimi aktivnostmi in ga ni mogoče ločiti od jezikoslovja, poezije, umetnosti (Cassirer 1974, 21-28).

Malinowski, začetnik socialne antropologije (1999, 36), na primer poudarja, da »mit ni razlaga, ki bi zadovoljevala znanstveno zanimanje, temveč je pripovedno oživljanje prvobitne realnosti, je izpolnitev globokih religioznih želja, moralnega hrepenenja itd.«. Mit je učinkovita, dejavna, zelo pomembna kulturna sila, ni nesmiselna zgodba, artistska imaginacija. Je integralni del kulture, ki nastopi tedaj, ko obred ali družbeno in moralno pravilo zahteva opravičilo in potrditev preteklosti, realnosti in svetosti (Malinowski 1999, 40). Po mnenju funkcionalistov mit v vlogi legitimizatorja tradicije neke skupine izpolnjuje emocionalno potrebo po razumevanju učinkovitosti in primernosti delovanja neke skupine (Overing 1997, 8).

Ko govorimo o mitu, ne moremo prezreti koncepta mitologije, ki je nekakšna kombinacija mitskega in ideološkega. Mit je dejavnik vzpostavljanja družbenega reda, je eno od sredstev za reprodukcijo, integracijo in vzdrževanje stabilnosti družbenega reda (Hrženjak 1999, 47). Predstavlja prehod iz kaotičnega v urejen svet, hkrati pa je tudi pripoved o preteklosti. Da lahko deluje v sedanjosti, mora pridobivati vedno nove dimenzije, in tako nikoli ne postane dokončana zgodba, temveč je vselej aktualen. Generacije ga dopolnjujejo in prilagajajo potrebam časa. To storijo s pomočjo ideologije oz. ideološkega mita, ki ima razlagalno in mobilizacijsko moč. Ideologija se mora za razliko od mita nenehno potrjevati in utemeljevati, je bolj odprta ter vsebuje tudi objektivna stališča. Ideologija mora ponuditi perspektivo. Mit in ideologija se ne izključujeta, temveč sobivata in delujeta skupaj ter skupaj kot dvostranski vzajemni proces oblikujeta mitologijo (Velikonja 1996, 23-24).

Mitologijo lahko definiramo kot »kompleksen sistem predstav, verovanj in simbolov, ki jih neka družbena skupina goji o sebi« (Velikonja 1996, 26). Je pa tudi »neminljiv del družbene konstrukcije realnosti, neukinljiv sopotnik vsakršnih razlag sveta, in zato dogajanj v družbi ne moremo nikoli razumeti, če ne poznamo njene mitologije« (Velikonja 1995, 9). Vsaka človeška skupina namreč goji svojo mitologijo, saj je to sestavni del njenega samopredstavljanja, kajti skozi mite skupina dojema pomemben del sebe (Velikonja 1996, 21). Miti so zakoreninjeni v tradiciji posameznega naroda. Nikdar se ne začenjajo iz nič, ampak nadgrajujejo, krepijo kulturno in politično tradicijo naroda. Za določeno skupnost

predstavljajo posebno vrsto resnice, emotivno resnico, ki ustreza kolektivnim željam skupnosti (Matic 1984, 106).

3.1 Nacionalni miti

Nacionalna pripadnost je danes ena izmed ključnih oblik identifikacije posameznika. Njegova nacionalna pripadnost ga umesti na zemljevid geografsko in vsebinsko. Katere narodnosti smo, naj bi povedalo tudi, kdo smo, kakšni smo, kakšno je naše kulturno ozadje... Počutiti se kot član nekega naroda je »danes najbolj univerzalno priznana vrednota v političnem življenju naše dobe« (Anderson, v Praprotnik 1999, 153).

Nacija je sodoben in moderen konstrukt. Še dvesto ali celo samo sto let nazaj bi ljudje kot svoje poreklo navedli ime vladajočega monarha, svojo župnijo ali pa celo še kaj bolj lokalnega. Šele »v 19. stoletju je narod postal zgodovinsko bitje par excellence, okoli katerega se je organizirala domnevno cela preteklost« (Citron 1991, 193). Biti pripadnik naroda ni nujno narojena lastnost, je pripisan status – narod je rojen. Vendar pa se kategorija nacionalnosti dojema kot biološka danost. Ljudje doživljajo, kot da so »država in državljanstvo tako kot politika, enakost in delovanje nasploh dojeti s kategorijami krvi, zemlje, dedov, dedovine in dediščine« (Kuzmanic 1999, 11). To prepričanje lepo povzema Herve Le Bras v uvodniku k slovenski izdaji knjige s povednim naslovom *Kri in zemlja*, ki pravi: » Nacionalna identiteta se določa z zemljo in obenem s krvjo« (Le Bras 2003, 7).

Ključnega pomena je torej vzpostavljanje skupne identitete, torej značilnosti, po katerih se posameznik prepozna kot pripadnik določenega naroda. Za pričujočo razpravo bi bilo določanje in opisovanje mnogih mehanizmov, ki vzpostavljajo prepoznavanje pripadnikov naroda v teh skupnih značilnostih, preobširno. Ena izmed teh »diskurzivnih strategij« (Praprotnik 1999, 152) je tudi nacionalna mitologija. Nacionalni mit je ena izmed oblik mita oziroma eno izmed področij, kjer mit »deluje«.

Temeljni mehanizem definiranja skupnih značilnosti naroda je vzpostavljanje razlik do drugih, definiranje, kako se razlikujejo lastnosti »našega« naroda od lastnosti drugih narodov. »Današnje politične mitologije so ena izmed zgodovinskih oblik sociocentrističnih mitologij. Slednje bi lahko definirali kot organizirano in sankcionirano zavest članov neke skupine ali

družbe kot celote o njeni posebnosti, izbranosti, večvrednosti v primerjavi z drugimi« (Velikonja 2003, 7).

Kljub prepričanju, da narodnost gnezdi v krvi in genih, dandanes lastnosti naroda in razlike med narodi ponavadi niso definirane z »biološkimi« lastnostmi. Za skupno identiteto so pomembni skupen jezik, skupna religija, ozemlje, skupna zgodovina, kultura.

4 Študija primera

4.1 Slovenci na Madžarskem

4.1.1 Slovensko Porabje – geografski podatki

Slovensko Porabje leži na zahodu Madžarske, razprostira se med avstrijsko in slovensko mejo na jugozahodnem delu Madžarske v Železni županiji. Ozemlje, ki meri 94 kvadratnih kilometrov, je geografsko del Goričkega, na jugu in zahodu je izrazito gričevnato, na severu pa postopoma prehaja v ravnino. Na območju, ki ga označujemo z imenom Slovensko Porabje, je sedem vasi, v katerih je približno 90 % prebivalcev slovenske narodnosti. Naselja, kjer živijo Slovenci, so naslednja: Gornji Senik (Felsőszölnök), Dolnji Senik (Alsószölnök), Slovenska ves (Rábatótfalu, od leta 1983 pridruženo Monoštru), Števanovci-Otkovci (Apátistvánfalva, naselji združeni leta 1937), Andovci (Orfalu), Sakalovci (Szakonyfalu) in Verica-Ritkarovci (Kétvölgy, naselji združeni leta 1950).

Kulturno, gospodarsko ter uradno središče Porabja je Monošter (Szentgotthárd). Na Madžarskem živi večje število Slovencev še v Szombathelyu, Mosonmagyaróvárú in Budimpešti. Poimenovanja »rabski, porabski Slovenci, Porabje, Slovensko Porabje« so nastala po prvi oziroma drugi svetovni vojni in izvirajo iz matične domovine.

4.1.2 Zgodovina

Madžari enajst stoletij živijo skupaj z majhnim ljudstvom, s Slovenci. V njihovem starem jeziku se je glede Slovencev udomačilo poimenovanje Vend, nekatere teorije pa so jih predstavljale kot od Slovencev drugačno, ločeno ljudstvo (Bertalan - Szekely 1994, 6). Beseda »vend« izhaja iz nemške besede windisch. Preteklost, jezik, izročilo, oblika življenja in vera pripadnikov naroda, ki je svojo relativno neodvisnost dosegel v prejšnjem stoletju, se v mnogih točkah dotika madžarske in kaže nešteto vzporednic ter navezav. Med narodoma skozi skupno zgodovino nikoli ni bilo bistvenih sporov in večjih konfliktov, kar najbrž velja le za malo sosednjih narodov. Vsega deset tisoč Madžarov med reko Muro in trianonsko mejo ter približno štiri do pet tisoč Slovencev ob Rabi, ki živijo v okolici Monoštra, so v zadnjih desetletjih predstavljali verjetno edini narodnostni most na področju Vzhodne in Srednje Evrope, ki je dejansko opravljal svojo vlogo. Izjemno pošten manjšinski pravni sistem in praksa, tudi znotraj Jugoslavije, sta bila in sta tudi v sedanjem položaju vredna vse pozornosti.

Slovenci in Madžari se na področjih, kjer mejijo, še zadovoljivo poznajo med seboj, toda z oddaljenostjo od meje raven poznavanja naglo upada (Bertalan - Szekely 1994, 7-8).

Večina narodnostnih skupnosti na Madžarskem se je naselila v 17. in 18. stoletju na ozemljih, ki so pod turško oblastjo postala neobljudena. Na območju med rekama Rabo in Dravo so se Slovani skupaj z Obri pojavili v drugi polovici 6. stoletja. Ob koncu 8. stoletja je območje prešlo pod frankovsko oblast, in na mesto pregnanih Obrov so se skozi vso 9. stoletje naseljevali Slovenci iz Karantanije.

V ta čas segajo začetki Pribinove kneževine v Spodnji Panoniji, ki je obsegala deželo med rekama Rabo in Dravo, in se proti zahodu širila še preko današnjega Maribora. Ozemlje slovenskega Porabja je bilo torej v mejah spodnjepanonske pokrajine. Pred ustanovitvijo cistercijanskega samostana v Monoštru leta 1183 je bilo to območje redko naseljeno. Ob državni meji so Madžari uredili obrambni pas. Prvotna notranja črta pasu je potekala vzhodno od reke Krke z izhodiščnem ob Muri pri Letenji, dalje v severozahodni smeri mimo Pake in se je približala zgornjemu toku Krke ter se ob Hodošu stikala z današnjim prekmurskim ozemljem. Ozemlje mejnega pasu je sicer spadalo pod madžarsko oblast, vendar ni bilo enakopravno z drugimi madžarskimi območji. Ob organizaciji madžarskih županij in cerkveno upravnih okvirov (konec 10. in 11. stoletja) je Prekmurje ostalo brez teh organizacij. Do vključitve je prišlo leta 1091, ko je kralj Ladislav zasedel Slavonijo.

Madžarski kralj Béla III. je leta 1183 ustanovil cistercijanski samostan v Monoštru. Ozemlje mejnoobrambnega pasu je bilo poraščeno z gozdom, v dolinah pa močvirno. Cistercijanci so za obdelovanje svoje posesti potrebovali delovno silo. To so bili že naseljeni in na novo priseljeni Slovenci iz preostalega Prekmurja ter slovenskega Štajerskega in sosednjega hrvaškega ozemlja. Na pristavah monoštrske opatije so ustanovili naselja, ki so se v Porabju ohranila do danes. Prebivalci slovenskega Porabja so bili podložniki cistercijancev in veleposestniške družine Batthyány, ki je dobila v posest zemljišče v Železni županiji v 15. stoletju, v času Matije Korvina. Slovensko Porabje je bilo tako razdeljeno med dve zemljiški posesti. Gornji Senik, Dolnji Senik, Verica in Ritkarovci so pripadali Batthyányevemu posestvu v Dobri, in so tako imeli posvetne gospodarje. Ostale vasi (Števanovci, Otkovci, Andovci, Sakalovci in Slovenska ves) so spadale k monoštrski opatiji, in so bile pod cerkveno gospodo. To je vplivalo na način življenja ljudi, na njihov jezik, gospodarski in socialni razvoj, kar se čuti še danes.

Turški boji so segli tudi v slovensko Porabje. Ob monoštrski bitki leta 1664 so Turki dosegli Dolnji Senik. Slovenci, podložniki Batthyánya, so pomagali pri pogrebu padlih vojakov. Spomin na monoštrsko bitko je v pripovedkah med porabskimi Slovenci živ še danes.

4.1.3 Madžarizacija

Do uvedbe dualizma v večnacionalni državni tvorbi je oblast narodnostnim skupnostim dopuščala rabo njihovega jezika v verskih, izobraževalnih, kulturnih in upravnih zadevah. Po letu 1867 pa so ideje o enotnem madžarskem narodu vse bolj okrepile in kulminirale v idejo o enotnem madžarskem narodu. Čeprav je šolski zakon iz leta 1868 načelno predvideval tudi šolsko rabo jezikov nemadžarskih narodnosti, pa so madžarske državne šole in madžarska izobraževalna društva postala jedra raznarodovalnega ravnanja. To je bilo še kako opazno tudi na območju med Rabo in Muro, kjer slovenskega prebivalstva niso samo učili državnega jezika, ampak so jim tudi pomadžarjevali osebna in zemljepisna lastna imena. Slovenska skupnost je zdržala raznarodovalne pritiske, k čemur je pripomogla dotlej izoblikovana nacionalna zavest in pa verska ter širša kulturna dejavnost. Leta 1868 so sprejeli zakon številka XLIV, v katerem so bile vse narodnosti na Madžarskem razglašene za enoten in nedeljiv madžarski narod, madžarščina pa je s tem zakonom postala državni jezik (Just 2003, 19). Istega leta je sledil zakon, ki je v šole uvajal madžarščino kot učni jezik, leta 1879 pa še zakon, ki je v madžarščino uvajal tudi v verske šole, kjer do tedaj ni bila obvezna (Just 2003, 19). Kljub temu da so obstajali zakoni, ki so nemadžarskim narodnostim zagotavljali pravico združevanja v kulturne in gospodarske namene in pouk v njihovem lastnem jeziku, je praksa bila povsem drugačna. Dosežena samostojnost leta 1867 je sprožila nacionalno evforijo in proces t.i. madžarizacije. Ustanovljeni so bili posebni centri za izobraževanje učiteljev, ki naj bi vzgajali šolarje v madžarskem duhu, prebivalcem Slovenske krajine je bil zanikan slovenski izvor, in so jih začeli razglašati za Vende.

Za območje med Rabo in Muro je bilo to zelo težko obdobje in na madžarizacijske pritiske se je prebivalstvo različno odzvalo. Del prebivalstva se je prilagodil, del prekmurske skupnosti pa je zbral dovolj duhovnih moči, da se je uprl madžarizaciji, pri čemer je intenziviral duhovne povezave s štajerskimi in osrednjimi Slovenci (Just 2003, 20-21).

4.1.4 Po 1. svetovni vojni

Po razpadu avstro-ogrske monarhije leta 1918 je bila razglašena Madžarska republika sovjetov. V tem času je narodnostno prebujanje izrazito oživel. Voditelji narodnega gibanja so bili slovenski duhovniki. Najprej so zahtevali avtonomijo Slovenske krajine v okviru Madžarske, pozneje pa so številni med njimi prisluhnili vse glasnejšim pobudam za njeno priključitev Kraljevini SHS. Tudi na mirovni konferenci v Parizu so s t.i. trianonsko pogodbo območje dodelili tedanji Jugoslaviji. Vendar pa je po določitvi meje na razvodju med reko Rabo in Muro devet slovenskih vasi ostalo na Madžarskem (Just 2001). Območje današnjega Prekmurja je zaživel skupno usodo z drugimi Slovenci v novi državi, devet slovenskih vasi pa je ostalo v stari državi in izven slovenske severovzhodne meje (Just 2003, 92). Tako je bila Slovenska krajina razbita, in začela se je ločena zgodovina Prekmurja in slovenskega Porabja. Glede na to, da je bilo 47 % površin poraslo z gozdovi in da je bilo le 26 % obdelovalne zemlje, se je le majhen del porabskih Slovencev lahko preživljal s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom. To ni zadoščalo za preživetje, zato so morali iskati drugo zaposlitev ali pa so se odselili drugam, tudi v tujino (v ZDA, Kanado, Nemčijo ali Južno Ameriko). Nekaterim je uspelo najti zaposlitev v bližnjem Monoštru, ki je bil center Porabja, vendar tudi tam delovnih mest ni bilo dovolj. V takšnem položaju so si Porabci skušali pomagati s trgovanjem s sosednjimi pokrajinami, še posebej s Prekmurjem, preko mejnih prehodov Gornji Senik – Martinje, Verica – Čepinci in Andovci – Budinci (Just 2003, 93). Zaradi pomanjkanja nekaterih izdelkov in surovin (npr. tobaka, svežega mesa, metrskega blaga) se je ob meji razmahnilo tudi tihotapstvo. Na slovenskem ozemlju, ki je pripadlo Madžarski, se je torej okrepila asimilacija, pospešena tudi zaradi gospodarske nerazvitosti in z njo povezanim izseljevanjem v osrednjo Madžarsko in razvite zahodne države. Prav tako pa so se po razmejitvi pretrgali skoraj vsi stiki med severovzhodnimi Slovenci na obeh straneh meje (Just 2001). Meja namreč ni prekinila le tradicionalnih gospodarskih tokov, natrgane so bile še številne druge vezi, med drugim tudi tiste, ki so duhovno povezovale porabske Slovence z brati onstran meje. To stanje je povzročilo narodnostno stagnacijo in upad.

Po štiriletni madžarski zasedbi Prekmurja med 2. svetovno vojno so bile trianonske meje obnovljene. S sporazumom o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči med Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo in Madžarsko, podpisanim avgusta leta 1947, so bili postavljeni temelji dobrososedskih odnosov. Med drugim naj bi narodnostim zagotovili pouk v maternem jeziku ter ustanovitev Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem (Just 2001).

Pridobljeno je bilo spet izgubljeno po resoluciji Informbiroja leta 1948. Že v naslednjem šolskem letu je bil ukinjen pouk v materinščini, madžarska oblast pa je na vsako obliko narodne zavednosti odgovorila z zastraševanjem in represivnimi ukrepi. Madžarska je 102 km dolgo mejo s Slovenijo opremila z bodečo žico, morskimi polji, strelskimi jarki in opazovalnimi stolpi. Porabski Slovenci so tako za dobro desetletje bili izolirani od matičnega naroda pa tudi od Avstrije in celo notranjosti Madžarske (Just 2003, 99). Napetost med državama je pričela popuščati šele v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1972 je Madžarska spremenila ustavo in vanjo vnesla jasna določila o narodnostnih pravicah.

5 Narodnostna slika

5.1 Narodnostna organiziranost

Do leta 1990 so bili porabski in drugi Slovenci na madžarskem narodnostno-politično organizirani v Demokratični zvezi južnih Slovanov. Slovenci so leta 1990 najprej ustanovili Slovensko društvo Lipa, potem pa Zvezo Slovencev na Madžarskem (ZSnM). Med najpomembnejšimi cilji, ki jih je Zveza zapisala v svoj delovni program, so izboljšanje položaja slovenske narodnostne skupnosti, skrb za materni jezik, spodbujanje kulturne tvornosti med Slovenci na Madžarskem, informativno-medijska in založniška dejavnost ter skrb za stike z matičnim narodom.

Porabski Slovenci so na podlagi Zakona o pravicah narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem tudi politično organizirani. Leta 1995 je bila ustanovljena Državna slovenska samouprava, ki ima sedež na Gornjem Seniku in predstavništvo v Budimpešti. Deluje na vseh področjih manjšinskega življenja, od izobraževanja do kulture in gospodarstva. Poleg tega so Slovenci, živeči na Madžarskem, organizirani še v slovenskem društvu v Budimpešti in Sombotelu ter okrog Košičevega sklada.

Eden od ciljev, ki ga je ZSnM začela uresničevati, je bila skrb za javno obveščanje porabskih Slovencev. Že februarja 1991 je namreč izšla prva številka štirinajstdnevnik *Porabje*, ki je danes že tednik in ki je v prvem desetletju izhajanja med porabskimi Slovenci opravljal pomembno informativno, kulturno in narodnostno-jezikovno poslanstvo. Leta 1998 so odprli Slovensko kulturno-informacijski center oziroma krajše, Slovenski dom, v Monoštru. V domu je sedež narodnostnih organizacij, uredništva časopisa *Porabje* in *Radia Monošter*. Tukaj deluje hotel in restavracija Lipa. Njegova gostinsko-prenočitvena infrastruktura omogoča širši razmah turizma v okoliških porabskih naseljih, ustrezne prostorske zmogljivost pa omogočajo tudi kongresni turizem. Hkrati s Slovenskim domom je bil odprt tudi generalni konzulat RS v Monoštru, ki poleg običajnih konzularnih opravil spodbuja različne oblike sodelovanja med manjšino in matico, še zlasti na gospodarskem in cestnoprometnem področju (Just 2001).

5.1.1 Narodnostno šolstvo

Do leta 1907 je bila slovenščina v porabskih šolah učni jezik, po tem letu pa je razen redkih izjem le učni predmet. Tako je tudi v zadnjem desetletju 400-letne tradicije porabskega

šolstva: slovenščina je učni predmet z določenim tedenskim številom ur. To pomeni, da v Porabju ne moremo govoriti o t.i. dvojezičnem šolstvu, kakršnega npr. poznamo iz šol v Prekmurju, ki jih obiskujejo pripadniki madžarske narodnostne skupnosti v Republiki Sloveniji.

5.1.2 Porabsko narečje

Porabsko narečje je temelj slovenske identitete na tem ozemlju. Je eden od govorov prekmurskega slovenskega narečja oziroma del goriškega prekmurskega narečja. Naglasno-glasovno in oblikovno se je porabsčina sicer razvijala podobno kot druga slovenska narečja, še posebej prekmurski govori, vendar pa se v zadnjem tričetrtstoletju porabski govor razločuje celo od prekmurščine. Na to je gotovo vplivala ločitev Porabja od slovenskega etničnega prostora in dokaj izolirano življenje njegovih slovenskih prebivalcev v 2. polovici 20. stoletja. Jezik porabskih Slovencev je porabsko slovensko narečje, ki ga govori slovenska narodna manjšina na Madžarskem. Porabski slovenski govor je eden od govorov prekmurskega slovenskega narečja. Madžari so imenovali porabske Slovence Vendi, njihov jezik pa vendski (vend) jezik. S tem so jih hoteli izolirati od drugih Slovencev. Sami Porabci pravijo, da govorijo slovensko.

Porabski in prekmurski Slovenci so bili tisoč let ločeni od ostalih Slovencev, zato se je njihova slovenščina razvijala po svoje, pod vplivom madžarščine in hrvaške kajkavščine. Razvili so svoj knjižni jezik. Ko pa je državna meja ločila porabske Slovence od prekmurskih, se je začelo porabsko slovensko narečje razvijati samostojno pod vplivom madžarščine. V zadnjem obdobju pa se pod vplivom šole, knjig, časopisov, radia, televizije, odprte meje, obiskov kulturnih skupin ter drugih oblik bogatega sodelovanja z matičnim slovenskim narodom krepi vpliv knjižne slovenščine.

Slovenski jezik spada v skupino južnoslovanskih jezikov in je bogato narečno razcepljen. Pozna osem narečnih skupin: gorenjsko, dolensko, koroško, štajersko, primorsko, rovtarsko, kočevsko in panonsko – vanjo spada prekmursko narečje, katerega del je porabsko narečje. Glavna posebnost današnjega porabskega govora je v težnji po poenostavitvi v sklanjati. Oblike ženskih sklanjatev prevladujejo tudi v moških in srednjih sklanjatvah. Množina je izpodrinila dvojino. Posplošuje se stalno naglaševanje na osnovi (vpliv madžarščine).

»Večina slovenski govorečih Porabcev uporablja porabsko narečje ne zgolj kot sredstvo medsebojnega sporazumevanja, temveč je hkrati narodnodružbena in živa vez med njimi. Otroci vstopajo v osnovno šolo z obvladanjem narečnega sistema slovenščine, če starši z njimi kontaktirajo v slovenščini. Lahko pa obvladajo le madžarščino in se slovenščine učijo šele v osnovni šoli pri slovenščini kot učnem predmetu. Za poskus kontrastivne analize sem primerjala le glasoslovje in pregibanje. Napravljen je prvi korak, nadaljevati bo potrebno iskanje skladenjskih razlik, zlasti razlike v zanikanju, v besednem redu naslonskega niza, napraviti bo potrebno narečni slovar, saj kaže besedišče panonskih govorov posebnosti, drugačnosti in toliko bogastva zlasti v poimenovanju kmečke predmetnosti, da bo slovar potreben tako v šoli kot zunaj nje, kot živi vir pa bo oplajal tudi knjižni jezik«.

6 Neprehodnost slovensko-madžarske meje

Državna meja s Slovenijo meri skupno 102 kilometra, poteka pa od tromeje z Avstrijo na 390 metrih nadmorske višine proti vzhodu po razvodnici med Muro in Rabo do Soskega vrha (Mlakar 1996, 141).

Do leta 1918, ko je avstroogrška monarhija razpadla, so bili porabski Slovenci političnopravno, kulturno in gospodarsko povezani s prekmurskimi Slovenci v skupni madžarski državi v okviru ogrskega dela avstroogrške monarhije (Leksikon Slovenije 1995, 147). Po koncu prve svetovne vojne se je začelo življenje porabskih Slovencev spreminjati. Novonastala državna meja je pogojevala ločen razvoj Slovencev v Prekmurju in v Porabju, zaradi česar so se oboji medsebojno oddaljili. Kljub državni meji so lahko vzdrževali stike z ljudmi na nasprotni strani. Meja je bila do tedaj normalno prehodna, zato so ljudje pogosto hodili v Slovenijo. Šli so po gozdnih stezicah brez strahu in omejitev (Leksikon Slovenije 1995, 147). Porabci so bili s Slovenci močno povezani. V Sloveniji so imeli sorodnike in prijatelje, s katerimi so se združili po vaških gostilnah in na veselicah. Sklepale so tudi zakonske zveze med Slovenci z obeh strani meje. Posamezni porabski Slovenci so imeli na slovenski strani tudi svojo zemljo, ki so jo brez omejitve obdelovali. Po koncu prve svetovne vojne se je začelo življenje porabskih Slovencev spreminjati. Leta 1920 podpisana trianonska mirovna pogodba med atlantskim zavezniki in Madžarsko je prvotno Prekmurje, ki je obsegalo ozemlje od Mure do Rabe, razdelila na dve ločeni enoti (Enciklopedija Slovenije 1992, 352). Današnje Prekmurje so dodelili tedanji Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, rabski Prekmurci v severozahodnem delu nekdanje Slovenske krajine pa so ostali na drugi strani meje v madžarski državi (Slavič 1999, 9). Kljub državni meji so lahko vzdrževali stike z ljudmi na nasprotni strani. Meja je bila do tedaj normalno prehodna, zato so ljudje pogosto hodili v Slovenijo. Kljub temu da je fizična meja obstajala, je v zavesti ljudi ni bilo.

6.1 Življenje za železno zaveso

Pogodba o večnem prijateljstvu med Kraljevino Jugoslavijo in Kraljevino Madžarsko iz leta 1940 je bila le prevzeta, saj je Madžarska v skladu z nemškimi načrti težila k ponovni pridobitvi Prekmurja. Po nemški zasedbi Jugoslavije je Madžarska zasedla Prekmurje in začela izvajati represijo nad Slovenci (Enciklopedija Slovenije 1992, 352). Po drugi svetovni vojni so se ponovno pričeli poskusi za priključitev Porabja matični domovini, vendar je bila

na podlagi dogovora med zavezniki in začasno madžarsko vlado zagotovljena stara trianonska meja (Mukič - Kozar 1992, 353). Celotno Slovensko Porabje je pripadlo obmejnemu pasu s posebno ureditvijo ob tako imenovani železni zavesi (Leksikon Slovenije 1995, 147). Železna zavesa je ostala na meji med državama dolga desetletja in spremenila način življenja mnogih ljudi ob meji. Ko se je 1948. leta meja zaprla, so se do tedaj zelo močni sorodstveni in prijateljski odnosi med Slovenci na obeh straneh meje pod prisilo ne samo zrahljali, temveč tudi prekinili (Munda - Hirnok 2000).

Železno zaveso je predstavljala fizična meja v obliki bodeče žice, minskih polj, strelnih jarkov in zornega pasu. Z obeh strani meje je bila visoka bodeča ograja. Med njo pa je bil pas zorane zemlje, širok približno 15 metrov. Zemljo so redno grabili, saj so tako lahko prepoznali stopinje v primeru pobega na jugoslovansko stran. Ljudje v obmejnih vaseh se spominjajo, da se je človek lahko meji približal največ 50 metrov, za gibanje ob meji pa so izdajali posebna potrdila, ki so veljala mesec dni.

Slovenska manjšina v Porabju je bila dobra štiri desetletja ravno zaradi zaprtosti državne meje popolnoma izolirana od Slovenije. Najbolj so to občutili prebivalci Gornjega Senika, ki je bil zaprt tako s slovenske strani kot z ostalih madžarskih strani. Prebivalci Gornjega Senika so lahko nemoteno hodili po vsej Madžarski, medtem ko je bil vstop v Gornji Senik nevaščanom dovoljen le z dovolilnicam ob posebnih priložnostih in ob obiskih sorodnikov. Ljudi so vojaki pogosto legitimirali in preverjali, če imajo dovoljenje za gibanje po vasi.

Dolgoletno zapiranje obmejnih vasi in odrezanost Porabja od Slovenije sta povzročili gospodarsko zaostalost te pokrajine. Fizični in psihični pritiski na porabske Slovence pa so odločilno vplivali tudi na oblikovanje identitete. Vse to je pogojevalo oblikovanje narodne zavesti porabskih Slovencev, kar se kaže v uporabi jezika, mentaliteti, identiteti in v njihovem odnosu do slovenstva.

6.2 Železna zavesa končno pade

Slovenska manjšina na Madžarskem je bila skupaj 41 let prikrajšana za stike z matičnim narodom. Etnologinja Katalin Munda Hirnök ugotavlja, da je bila železna zavesa odpravljena

leta 1989, ko so demokratične spremembe zajele vse države Vzhodne Evrope in povzročile bistvene spremembe tudi na Madžarskem (2000, 235-236). Ko je Madžarska prešla iz socialističnega na večstrankarski parlamentarni sistem in z osamosvojitvijo Slovenije, so se začeli odnosi med državama izboljševati, vse to pa je pozitivno vplivalo tudi na porabske Slovence (Enciklopedija Slovenije 1992, 353). Po mnenju etnologinje se je začelo Porabje odpirati Sloveniji in Avstriji, kar je pozitivno vplivalo na vzpostavljanje stikov in krepitev neformalnih stikov (nakupovanje, obiskovanje sorodnikov in prijateljev, gostinskih lokalov prireditvev itd.) ter formalnih poslovnih stikov med območjema na obeh straneh meje (2000, 236). Tudi mnogi Porabci so potrdili, da je odprtost meje omogočila ponovno vzpostavitev stikov med njimi in Slovenci na drugi strani meje. Ljudje navezujejo nova poznanstva s Slovenci v matični domovini. Danes hodijo iz Porabja v Slovenijo ne le zaradi prijateljev in sorodnikov, temveč tudi na skupinske izlete, športne prireditve, pa tudi zaradi nakupa posameznih dobrin, ki so tam cenejše.

Zanimivo pa je drugačno stališče tistih porabskih Slovencev, ki so mnenja, da so razlike med Slovenijo in Madžarsko prevelike, da bi zahajali v Slovenijo. Stike z znanci na Slovenskem so v dolgih letih zaprtosti meje izgubili, nakupovanje v Sloveniji je za mnoge predrago, prometne zveze med državama so slabe oziroma so mogoče le z osebnimi avtomobili, ki jih mnogi zaradi slabega socialnega položaja nimajo, v Slovenijo hodijo na delo le redki ljudje, lastništvo glede čezmejne zemlje pa tudi še ni urejeno. Tudi gospodarske vezi med Porabjem in ostalim Prekmurjem so skoraj zanemarljive. Zaskrbljujoče je, da mnogi zaradi vseh naštetih razlogov nimajo potrebe ali želje zahajati v Slovenijo, saj se z njo ne čutijo več povezani.

7 Zaključek

S pregledom zgodovine oblikovanja državne meje med Slovenijo in Madžarsko smo lahko sledili tudi oblikovanju identitete porabskih Slovencev. Pri zarisovanju mej države pogosto ne upoštevajo ljudi, ki dejansko živijo na mejnih območjih. Zato se dogaja, da fizične meje ne sovpadajo s simbolnimi mejami, ki so za življenje ljudi odločilnega pomena.

Ob sočasnem vstopu Madžarske in Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 se je meja med državama ukinila. Z odpravo administrativnih mej je nastal skupen slovenski etnični, kulturni in gospodarski prostor. V novih pogojih in razmerah, ki jih je prineslo članstvo Slovenije v Evropski zvezi, imamo večje možnosti za vsestransko povezovanje. Ukinitve državne meje bi lahko teoretično pomenila tudi ukinitve simbolne meje, ki ločuje madžarski in slovenski narod, ki se identificirata kot različna.

Zdaj ko so meje v schengenskem območju domala popolnoma odprte, postaja nadvse aktualno vprašanje, kako spremembo izkoristiti, uporabiti v gospodarskem in siceršnjem razvoju ožjega in širšega območja regij. Doslej izrazitejšega vpliva odprte meje na razvoj ni bilo opaziti, vsaj kar zadeva madžarsko-slovenski prostor, kjer živijo porabski Slovenci in prekmurski Madžari. Niso se odpirala ne manjša in ne večja podjetja, število tistih, ki hodijo na delo v sosednjo državo, je sorazmerno majhno, skoraj nepomembno, turistični tokovi med Avstrijo, Madžarsko in Slovenijo se zaradi odprte meje niso okrepili. Torej? Vprašanje je povezano z nedavno razpravo o gospodarskem sodelovanju med Slovenijo in Madžarsko, ki uradno daje dobre rezultate na državni in regionalni ravni, še bolj pa naj bi se okrepilo v letošnjem letu, tudi po zaslugi denarja iz evropskih skladov. Denar je na voljo, toda ostaja vprašanje, kdo je sposoben ponuditi kakovostne projekte in jih potlej tudi uresničevati. Odprta meja, ki omogoča svoboden pretok, je zagotovo spodbuda gospodarskemu razvoju, vendar le tedaj, če se najde kdo, ki ima načrt in voljo, da jih izpelje. Sama po sebi zagotovo ni dovolj (Ružič 2009, 1).

Po mnenju starejše porabske Slovenke so ljudje čutili veliko večjo željo po stikih s Slovenijo tedaj, ko so bili stiki politično prepovedani in zatrti, in ne tako kot danes, ko so jim omogočeni brez omejitev. Navedena dejstva kažejo, da so se ljudje od Slovenije zaradi dolgoletne zaprtosti meje odtujili. Kot kaže, ne bo, iz tega zornega kota, tudi v prihodnje nič bistveno drugače in bo kljub odpravi fizične meje simbolna meja v glavah ljudi bolj ali manj

še vedno ostala. Skupen slovenski kulturni prostor mora seveda najprej zaživeti med ljudmi, torej na krajevni ravni, kjer se ljudje medsebojno poznajo, vzdržujejo osebne kontakte in prakticirajo kulturno izmenjavo. Dolgoletne sanje porabskih Slovencev so se zdaj uresničile, toda kot sem že omenila, identiteta se je tudi spremenila.

Ob koncu diplomskega dela lahko ugotovimo, da je mejna črta vplivala in še vedno vpliva na življenje porabskih Slovencev. Mejna črta za starejšo generacijo, še posebej za tiste, ki so živeli v obdobju železne zavesa, predstavlja ločenost, nemoč, odraz njihove boleče preteklosti. Meja je simbolična in močno zakoreninjena v zavesti porabskih Slovencev. Mlajša generacija ni občutila enakih razsežnosti obmejnega kot starejša generacija, kajti železne zavesa ni več. Mladim meja predstavlja zgolj fizično mejo, starejšim pa nekaj, kar bo ostalo za vedno prisotno tudi v zavesti. Tudi sama kot predstavnica mlajše generacije ugotavljam, da mlajši ne zaznavamo enakih razsežnosti življenja ob meji, kot jih je zaznavala in jih še zaznava starejša generacija.

Meje so in bodo ostale. Kadar jih na videz ni, si jih človek rad ustvarja sam. Meje so naravne, npr. vodovja ali gore, so pa tudi ustvarjene, umetne, kot npr. meje v nekdanjih kolonialnih državah, ki sekajo enotna narodna območja ter ustvarjajo zametke in gnezdišča novih sporov. Prihodnost vsakega naroda je odvisna predvsem od družine in mladine. Če je to jedro čvrsto, zdravo, odporno, ni razlogov za strah. Treba je poskrbeti, da bodo družine lahko opravljale svojo nalogo, ki je odgovornost za vzgojo otrok in ohranitev naroda. Šola lahko to le dopolnjuje, težko pa nadomestiti tisto, kar se je v družini zamudilo in zanemarilo. Slovenske kulturne ustanove so eden izmed stebrov naše narodne biti.

Eden od zapletenih družbenih problemov je, kako se soočiti s svojo lastno zgodovino, kako jo sprejeti, pogledati vanjo, se z njo sprijazniti. Raziskovanje preteklosti je namreč ujeto v mitologijo, v sfero kombinacije mitskega in ideološkega. Mitologija namreč deluje kot Janusova dvoličnost: zazrta je nazaj – v preteklost, in hkrati naprej – v prihodnost. Mitološka zavest je torej nadsocialna in nadsodobinska (Velikonja 1996, 13-18).

Svet se je nenehno spreminjal, in skupaj z njim tudi identiteta Madžarov in Slovencev. Toda razlika v identiteti obeh narodov še vedno obstaja, kajti tudi njune korenine so različne. Moramo se zavedati svojih korenin. Drugačnost se splača ohraniti, seveda v skladu z osrednjimi razvojnimi tendencami sveta.

LITERATURA

- Barthes, Roland. 1979. *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit.
- Benedict, Anderson. 1998. *Zamišljene skupnosti – o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- --- 2003. *Zamišljene skupnosti – o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Celar, Branko. 2002. *Slovenija in njene meje*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Citron, Suzanne. 1991. Nacionalni mit. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman 193, Ljubljana: Krt.
- Just, Franci. 2001. *Vse o Porabju*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- --- 2003. *Besede iz Porabja, besede za Porabje. Pregled slovstva pri porabskih Slovencih*, Murska Sobota: Franc-Franc.
- Hrženjak, Majda. 1999. Elementi družboslovne analize mita: ali je mogoča celovita analiza mit. *Časopis za kritiko znanosti* 27(194): 45-62.
- Južnič, Stane. 1993. *Identiteta*. Ljubljana: Teorija in praksa.
- Klopčič, Vera. 2000. *Narodne manjšine 4. Živeti z mejo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kozar - Mukič, Marija. 1984. *Slovensko Porabje*. Szombathely: Savaria Muzeum.
- --- 1995. *Krajevni Leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS.
- Krek, Marija. 1992. *Enciklopedija Slovenije 6*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kuzmanič, Tonči A. 1999. *Bitja s pol strešice*. Ljubljana: Open Society Institute.
- --- 1995. *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Le Bras, Herve. 2003. *Kri in zemlja*. Ljubljana: Studia humanitas.
- Levi - Strauss, Claude. 2002. *Myth and meaning*. London, New York: Routledge Classics.
- Malinowski, Bronislaw. 1999. *Vloga mita v življenju*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Matic, Milan. 1984. *Mit i politika: rasprava o osnovama političke kulture*. Beograd: Radnička štampa.
- Mlakar, Gojmir. 1996. *Meje: posestne in državne*. Nazarje: EPSI d. o. o.
- Mukič, Francek. 1982. *Slovensko Porabje*. Celje: Mohorjeva družba.
- Mukič, Francek in Marija. 2001. *Slovensko Porabje*. Celje: Mohorjeva družba.

- Munda - Hirnok, Katalin. 2000. Položaj Slovencev na Madžarskem po letu 1990: Vizije in možnosti na pragu 3. tisočletja. *Traditiones* 29 (1): 235-239.
- --- 2000. *Narodne manjšine 4*. Zbornik referatov na znanstveno kulturnem srečanju v Murski Soboti, 5.-6. junij 2000. Ljubljana: Inštitut za narodna vprašanja.
- Overing, Joanna. 1997. The role of myth: An anthropological perspective, or: »The reality of the really made-up«. V *Myths and nationhood*, ur. Hosking in Schopflin 8, London: Hurst and company.
- Pinterič, Uroš. 2003. *National and supranational identity in context of the European integration and globalization*.
Dostopno prek: http://www.google.hu/search?hl=hu&client=firefox-a&hs=LM4&rls=org.mozilla%3Ahu%3Aofficial&channel=s&q=National+and+supranational+identity+in+context+of+the+European+integration+and+globalization&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai= (7. september 2010.)
- Ružič, Ernest. 2009. Meja: eno leto po. *Porabje, Časopis Slovencev na Madžarskem* (14):5.
- Praprotnik, Tadej. 1999. *Nacionalna identiteta ni zapisana v genih, ampak v diskurzu*. *Časopis za kritiko znanosti* 27 (197):151-174.
- Slavič, Matija. 1999. *Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Slavinec, Mitja ur. 2004. *Zbornik člankov raziskovalnega tabora Meje v glavah in državah*. Murska Sobota: Zveza za tehnično kulturo Murska Sobota in RC ZOTKS.
- Smith, Anthony. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, New York: Basil Blackwell.
- --- 1997. The »Golden Age« and National Renewal V *Myths and Nationhood*, ur. Hosking in Schopflin 51-52, London: Hurst and company.
- --- 2005. *Nacionalizem: Teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.
- Smith, Anthony D. 1991. *National identity*. London: University of Nevada Press.
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1975. Ljubljana: Državna založba Slovenije
- Šabec, Ksenija. 2006. *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Štrukelj, Inka. 1994. *Narodne manjšine danes in jutri*. Trst, Slori: Slovenski raziskovalni inštitut.

- Szekely, András Bertalan. 1994. *Od Rabe do Mure: narodnosti na obeh straneh meje*. Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem.
- --- 2001. *Turistični vodnik območja ob Tromeji*. Monoster, ZSM.
- --- 1995. *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS.
- Ule, Nastran Mirjana. 2000. *Sodobne identitete – v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Van de Berghe, Pierre. 1991. Biologija nepotizma. V *Študije o etnonacionalizmu*, ur. Rudi Rizman 92, Ljubljana: Knjižna zbirka Krt.
- Velikonja, Mitja. 1996. *Masade duha, razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.